

Ako stanoviť medze štátnej moci?

Wilhelm von Humboldt

Úvodný text z pripravovaného prekladu knihy „Medze štátnej moci“

z nemeckého originálu preložil Andrej Szolgay

Ak človek porovná najvýznamnejšie ústavy štátov navzájom medzi sebou, a tie zároveň s názormi osvedčených filozofov a politikov, tak sa bude azda nie neprávom čudovať, že jednu otázku, ktorá musí obzvlášť priťahovať pozornosť, nachádza veľmi zriedkavo podrobne spracovanú a len nedostatočne zodpovedanú – totiž otázku: Akému účelu má slúžiť štátna inštitúcia ako celok, a aké si má stanoviť medze svojej pôsobnosti?

Určiť podiel na vládnutí, ktorý prináleží ľudu alebo jeho samostatnej časti, náležite rozdeliť rozmanité odvetvia štátnej správy a urobiť potrebné opatrenia, aby sa jedna časť nezmocnila práv inej časti – tým sa zaoberali takmer všetci tí, ktorí pretvárali štáty alebo navrhovali politické reformy. Ale mne sa zdá, že predsa len by bolo treba mať na zreteli pri každom štátnom usporiadaní dva predmety záujmu, z ktorých ani jeden nemôže byť prehliadnutý bez veľkých škôd: po prvé, určenie vládnucej a slúžiacej časti ľudu a všetkého, čo patrí k skutočnej vládnej inštitúcii; a ďalej, určenie objektov, na ktoré musí ustanovená vláda zároveň rozšíriť alebo obmedziť svoju činnosť. Druhé uvedené, ktoré vlastne zasahuje do súkromného života občana a určuje mieru jeho voľnej neobmedzovanej aktivity, je v skutočnosti tým pravým, konečným cieľom; to prvé je len nutným prostriedkom jeho dosiahnutia.

Tým, že človek venuje viac pozornosti prvému, potvrdzuje svoj obvyklý prístup k veciam. Ved' usilovať o nejaký cieľ a tento cieľ dosahovať použitím telesnej a morálnej sily – v tom spočíva šťastie schopného, energického človeka. Vlastnenie niečoho sa len v iluzórnej fantázii javí byť niečím, čo poskytuje čínorodej sile domnelý pokoj. U človeka, ktorého sily sú v trvalom nasadení, a ktorého príroda neustále podnecuje k činnosti, je takéto chápanie pokoja a vlastníctva prítomné len ako abstraktná idea. Iba pre jednostranného človeka znamená pokoj zároveň zanechanie jedného prejavu činnej sily; pre nevzdelaného

zas jeden vlastnený predmet poskytuje látku iba pre malé množstvo vonkajších prejavov. Čo teda ľudia vyslovujú na základe odporu k vlastníctvu – obzvlášť v oblasti jemnejších citov – naskrz vôbec neplatí o ideále človeka dostupného našej predstavivosti. V plnej miere to platí len o celkom nerozvinutom človeku, avšak táto platnosť sa zmenšuje v rovnakej miere, v akej sa stupňuje rozvinutosť človeka smerom k onomu ideálu. Čiže, podľa uvedeného, ako dobyvateľa viac teší dobývanie než samotné dobyté územie; ako reformátorovi prináša viac pôžitku riskantný chaos procesu reformácie než pokojné užívanie jej plodov; tak človeka podnecuje k činu moc viac než sloboda, alebo prinajmenšom, starosť o zachovanie slobody podnecuje človeka viac než pôžitok z jej užívania. Sloboda je takpovediac len eventuálna možnosť nejakej neurčite rozmanitej činnosti; moc, vláda je síce len jedna, ale zato reálna činnosť. Túžba po slobode teda pričasto vzniká až z pocitu jej nedostatku. Nepopierateľným však stále zostáva to, že skúmanie účelu a medzi pôsobnosti štátu má veľkú dôležitosť, a snáď väčšiu, ako nejaké iné politické otázky. Že tento účel samotný sa takpovediac týka konečného účelu všetkej politiky, bolo už spomenuté vyššie. On však umožňuje jednoduchšie a širšie uplatnenie.

Štátne revolúcie a zmena vládnych inštitúcií nie je nikdy možná bez súbehu mnohých, často veľmi náhodných neprijemností, a vždy so sebou prináša rôznorodé škodlivé dôsledky. Na druhej strane, každý správca krajiny – nech ide o demokratický, aristokratický alebo monarchistický štát – môže pokojne a nenápadne rozšíriť alebo obmedziť medze svojej pôsobnosti. A o to istejšie dosiahne svoj konečný cieľ, o čo viac sa bráni markantným novotám. To najlepšie možno vykonať vtedy, keď napodobňujeme činnosť prírody. Semiačko prijaté zemou v pokoji a bez povšimnutia prináša bohatší a ľúbeznejší úžitok, ako výbuch besniaceho vulkánu, ktorý je zaiste nevyhnutný, ale vždy sprevádzaný skazou. A podobne, žiadny iný druh reformy nie je natoľko primeraný našej dobe, ako ten, ktorý sa skutočne oprávnene pyšní kultúrou a osvietenstvom. Pretože dôležité skúmanie medzi pôsobnosti štátu musí viesť – ako možno ľahko predvídať – k vyššiemu stupňu slobody síl a k väčšej rozmanitosti situácií.

Avšak eventuálna možnosť vyššieho stupňa slobody vždy vyžaduje nejaký primerane vyšší stupeň vzdelania a nižšiu potrebu konať ako súčasť jednoliatej otrockej masy, väčšiu silu a rozmanitejšiu hojnosť konajúcich individualít. Čiže, ak v súčasnej dobe máme dostatok tejto vzdelanosti, síl a bohatstva individualít, potom im musíme zabezpečiť aj slobodu, na ktorú ony majú oprávnene nárok. Zároveň je oveľa vhodnejším prostriedkom, ktorý by stálo za to použiť na dosiahnutie nejakej reformy spoločnosti, osvojenie si pokročilejšieho stupňa vzdelania. Kde kmitajúci meč ľudu obmedzuje fyzickú moc vládcu, tam osvietenstvo a kultúra premáhajú vládcove idey a jeho vôľu; a nová podoba vecí sa ukazuje byť skôr ich dielom, ako dielom ľudu. A ak je to krásny, dušu povznášajúci pohľad, vidieť ľud lámajúci svoje

okovy v plnom pociťovaní svojich ľudských a občianskych práv; tak musí byť neporovnateľne krajší a povznášajúcejší (veď to, čo je výsledkom náklonnosti alebo rešpektu k zákonu, je krajšie a povznášajúcejšie ako to, čo je vynútené biedou a núdzou) pohľad na vládcu, ktorý sám sníma putá a zabezpečuje slobodu, a to nie ako plod blahosklonnej dobrotivosti, ale preto, že to považuje za naplnenie svojej prvoradej, nevyhnutnej povinnosti. Zvlášť keď je tá sloboda, o ktorú usiluje národ zmenou svojej ústavy, v porovnaní s onou slobodou, ktorú mu môže dať už ustanovený štát, v podobnom postavení, v akom je nádej na nejakú slasť v porovnaní s jej skutočným požívaním, alebo ako je zárodok niečoho v porovnaní s jeho konečným zavŕšením.

Pri pohľade do histórie štátnych usporiadaní by bolo veľmi ťažké ukázať nejaký presný rozsah, ktorým je ohraničená ich pôsobnosť, pretože v tom nie je žiadny uvážlivý plán spočívajúci na jednoduchých princípoch. Sloboda občanov bola obmedzovaná obzvlášť na základe dvoch stanovísk: po prvé, zo stanoviska nevyhnutnosti zriadiť alebo zaistiť ústavu; po druhé, zo stanoviska užitočnosti – starostlivosti o fyzický alebo morálny stav národa. Jedno či druhé stanovisko bolo uprednostnené podľa toho, či ústava (sama osebe vybavená mocou) potrebovala viac alebo menej ďalšiu oporu, alebo podľa toho, aká bola šírka rozhladu zákonodarcov. Často pôsobili obe stanoviská zároveň. V starých štátoch boli takmer všetky inštitúcie majúce vzťah k súkromnému životu občanov v najvlastnejšom zmysle politickej, pretože tam, kde mala ústava málo vlastnej moci, spočívalo jej pretrvanie úplne na vôli národa a bolo treba myslieť na rozmanité prostriedky privádzajúce jej charakter do súladu s touto vôľou. Ešte aj v súčasnosti je to prítomné v malých republikánskych štátoch, a je teda plne oprávnené, že – pozorujúc vec výhradne z tohto stanoviska – sloboda privátneho života vždy vzrastá práve v tej miere, v akej verejná sloboda klesá; naproti tomu bezpečnosť vzrastá primerane miere verejnej slobody.

Zákonodarcovia minulých dôb sa často – a vtedajší filozofi vlastne vždy – starali v najvlastnejšom zmysle o ľudí, a morálna hodnota sa im zdala byť tým najvyšším, čo je v človeku prítomné. Preto je napríklad Platónova Politeia (podľa Rousseauovho nanajvyš pravdivého postrehu) viac spisom o výchove, ako o štáte. Ak s tým porovnáme novodobé štáty, tak nemožno prehliadnuť zámer pracovať pre občanov a ich blaho pri početných zákonoch a inštitúciách, ktoré dávajú súkromnému životu často veľmi konkrétnu formu. Väčšia vnútorná pevnosť našich ústav, ich väčšia nezávislosť od určitého ladenia charakteru národa, ďalej silnejší vplyv čistých mysliteľov – ktorí sú podľa svojej prirodzenosti schopní zaujať stále vyššie stanoviská – množstvo vynálezov umožňujúcich lepšie prepracovanie alebo výučbu používania obvyklých predmetov záujmu národa, a nakoniec predovšetkým určité náboženské pojmy, ktoré činia správcov krajiny v postate zodpovedných aj za morálne a budúce blaho občanov – to všetko spolu prispelo k nastoleniu uvedenej zmeny. Ak však pátrame po histórii jednotlivých policajných zákonov a inštitúcií, tak často nachádzame ich pôvod v skutočnej či domnejšej potrebe štátu získavať od poddaných či občanov dane, a tým sa tiež do istej miery znovu objavuje podobnosť so starými štátmi v tom, že tieto inštitúcie práve majú za účel zachovať ústavu. Ale čo sa týka zámerov tých obmedzení, ktoré sa týkajú nielen štátu, ale aj jednotlivcov, ktorí ho tvoria – tam je a zostane veľký rozdiel medzi staršími a novšími štátmi.

V starých dobách sa starali o rozvoj činnnej sily a o vzdelanie ľudí ako takých; v novších dobách o ich blahobyť, imanie a schopnosť zarábať. Kedysi usilovali o cnosť, teraz usilujú o blaženosť. Preto boli obmedzenia slobody v starších štátoch na jednej strane ťaživejšie a nebezpečnejšie: pretože útočili práve na to, čo tvorí najvlastnejšiu bytosť človeka, na jeho vnútorné bytie; a preto všetky staré národy prejavujú nejakú jednostrannosť, ktorá bola (nepočítajúc v to nedostatok jemnejšej kultúry a všeobecnej komunikácie) z veľkej časti vytváraná a pestovaná takmer všadeprítomnou spoločnou výchovou a zámerne riadeným spoločným životom občanov všeobecne. Na druhej strane, všetky tieto štátne inštitúcie zároveň uchovávali a zvyšovali činnú silu ľudí. Obzvlášť stanovisko, ktoré nikdy nestrácalo zo zreteľa, teda vychovávať energických a skromných občanov, dalo duchu a charakteru väčší rozmach. U nás je síce človek ako taký bezprostredne menej obmedzovaný, lenže o to viac nadobúdajú veci v jeho okolí konkrétnejšiu obmedzenú formu, a preto sa zdá možné započítať boj proti vonkajším putám pomocou vnútorných síl.

Už to, že samotná povaha obmedzení slobody v našich štátoch, ktoré svoj zámer viac smerujú k vlastníctvu človeka ako k jeho bytosti, a že zvlášť v tomto prípade na rozdiel od starších dôb neuplatňujú iba fyzickú, intelektuálnu a morálnu silu (i keď jednostranne), ale oveľa viac vnucujú určité idey vo forme zákonov – práve to potláča energiu, ktorá je takpovediac prameňom každej činnnej cnosti a nutnou podmienkou k väčšiemu mnohostrannému rozvoju. Ak teda u starších národov väčšia činná sila človeka odstraňovala škodlivosť jeho jednostrannosti, tak pri novších je nevýhoda menšej činnnej sily jednostrannosťou zväčšovaná. Vo všeobecnosti je všade zjavný tento rozdiel medzi starými a novšími národmi. Keď v posledných storočiach našu pozornosť najviac priťahuje rýchlosť uskutočneného pokroku, množstvo a rozšírenie umelých objavov, rozsah uskutočnených prác, tak v staroveku nás púta predovšetkým veľkosť, ktorá je tu vždy v živote jednotlivého človeka, rozkvet fantázie, hĺbka ducha, sila vôle, jednota celej bytosti, ktorá jediná dáva človeku pravú hodnotu. Práve človek – totiž jeho sila a jeho vzdelanie – bol tým, čo oživovalo každú činnosť. U nás je to až pričasto nejaký ideálny celok, popri ktorom sa jednotlivci zdajú bezmála zabudnutí alebo prinajmenšom nejde o ich vnútornú podstatu, ale o ich oddych, blahobyť, blaženosť. Staré národy hľadali svoju blaženosť v cnosti, novšie sa až prídlho namáhali dosiahnuť cnosť na základe blaženosti [1]; a dokonca aj ten, kto vnímal a vyobrazil morálnosť v jej najvyššej rýdzosti [2], verí v to, že musí svojmu ideálu človeka dodať blaženosť prostredníctvom nejakej umelej mašinérie – čiže to má byť skôr nejaká zvonka prichádzajúca odmena, ako nejaký statok nadobudnutý vlastným úsilím. Nebudem strácať slová o týchto rozdieloch. Uzavriem to len jedným miestom z Aristotelovej Etiky: „To, čo je niekomu blízke podľa jeho povahy, to je pre neho tým najlepším a najsladším. Preto tiež človeka najviac oblažuje život podľa rozumu, keďže v ňom človek spočíva najviac.“ [3]

Už neraz boli medzi teoretikmi štátneho práva hádky o tom, či by štát mal dbať len o bezpečnosť alebo všeobecne o celé fyzické a morálne blaho národa. Starostlivosť o slobodu privátneho života viedla predovšetkým k prvému vyjadreniu; zatiaľ čo pre to druhé hovorila prirodzená idea, že štát by mal zaručiť viac ako len samotnú bezpečnosť, a že zneužitie obmedzenia slobody je síce možné, ale nie je nevyhnutné. A nepopierateľne je to druhé ako teoreticky, tak aj prakticky tým, čo prevláda. To ukazuje väčšina systémov štátneho práva, novšie filozofické zákonníky a história vyhlášok väčšiny štátov. Poľnohospodárstvo, remeslá, všetok priemysel, obchod, umenia a samotná veda – to všetko dostáva život a smerovanie od štátu. Na základe týchto princípov dostalo štúdium štátovedy novú formu, ako to napríklad potvrdzuje fiškálna a policajná veda, na ich základe vznikli úplne nové odbory štátnej správy, fiškálne, výrobné a finančné komisie. Akokoľvek by tieto princípy mohli byť univerzálne, tak si predsa zaslúžia – tak sa mi javí – ešte nejaký bližší dôkaz, a tento dôkaz musí vychádzať z jednotlivého človeka a jeho najvyššieho konečného účelu.

[1] Nikde nie je tento rozdiel taký nápadný, ako keď sú starí filozofovia posudzovaní novšími. Uvádžam ako príklad jedno miesto z Tiedemanna o jednej z najkrajších pasáží Platónovej Republiky (Tiedemann in argumentis dialogorum Platonis. Ad I. 2, de Republica.): "Zaiste nám vo všeobecnosti môže byť na úžitok spravodlivosť ako taká; avšak v nejakej situácii, keď spravodlivosť nemôže priniesť vôbec žiaden úžitok, keď má byť v súlade s právom znášené všetko to, čo bratia uvádzajú, potom musí byť nespravodlivosti daná prednosť pred spravodlivosťou. Telesná bolesť, nedostatok všetkého, hlad, zlá povesť a všetko (ako bratia povedali) čo sa môže človeku prihodiť, je silnejšie ako radosť zo spravodlivosti – a tak by mala nespravodlivosť byť uprednostnená pred spravodlivosťou a mala by byť zaradená medzi cnosti."

[2] Kant v Základoch metafyziky mravov a v Kritike čistého rozumu.

[3] Aristoteles: Etika Nikomachova, 10. kniha, kapitola 7.